

sem samo laičen, toda dolgoleten ljubitelj umetniškega življenja ljubljanske Drame, ne morem docela soglašati z mnenjem prof. Kalana, da se je naše osrednje gledališče še posebno visoko povzpelo po letu 1945, kajti evropsko raven, ki jo danes nesporno zavzema, je v polni meri kazalo že v tridesetih letih pred vojno, ko je imelo morda tudi nekoliko širši repertoar. S kakšnim vznemirljivim užitkom smo tedaj, kot revni študentje, nagneten na dijaškem ali galerijskem stojišču, spremljali Šestove, Debevčeve, Kreftove, Stupičeve in Gavellove interpretacije domačih in tujih del, ki so sicer dostikrat razodevale različno pojmovanje življenja in stilni prijem, a so vsaka po svoje pričale o visoki, evropski stopnji naše Drame. Pač pa do kraja drži avtorjeva trditev, da so se po osvoboditvi za naše gledališče zboljšale gmotne razmere, da smo na novo dobili Akademijo za igralsko umetnost in z njo dragocene možnosti za pedagoško in znanstveno delo ter da se je razširila mreža poklicnih gledališč, čeprav so bila nekatera izmed njih medtem že tudi zaprta. — Tudi z obliko knjige nisem povsem zadovoljen: zunanja oprema me preveč spominja na koledarje, klišeji so ponekod hudo zamazani ali preočitno retuširani, za Linhartovi igri (in to le v Smoletovem zapisu) je preveč faksimilov, posnetki iz loškega pasijona pa so povrh še tako drobnceni, da so sploh nečitljivi. Te oblikovno tehnične pomanjkljivosti in nesorazmerni obseg obeh prispevkov dajejo publikaciji vse preveč značaj jubilejnega zbornika, s katerim smo zamudili lepo priložnost, da bi že danes imeli v rokah reprezentativno izdajo zgodovinske monografije o našem dramskem gledališču. — Jezikovno je knjiga v redu, le izraz »stvarilnost«, ki ga pogosto uporablja Kalan, bi po svojem občutju rajši zamenjal z že ustaljeno »ustvarjalnostjo«. Zaključek 26. poglavja na str. 102 se mi zaradi samohvale zdi manj simpatičen, urednikova fotografija na koncu knjige pa teatralična.

Kljub navedenim pomanjkljivostim je namreč knjiga Linhartovo izročilo pridobitev, ki smo je lahko le veseli, saj podobne Slovenci doslej nismo imeli. Zato bodo s pridom segali po njej vsi, ki jim je pri srcu rast slovenskega gledališča, iz nje bodo črpali avtentične informacije tudi v tujini, kjer se naša odrska umetnost vse bolj uveljavlja (obema prispevkoma so dodani zajetni povzetki v francoščini, ruščini in angleščini). Knjiga bo končno v obilju posredovala nujno potrebno znanje s svojega področja tudi našim slavistom, znanstvenikom in šolnikom, zato jo najtopleje priporočamo.

Joža Mahnič

Zapiski

PROBLEMI SODOBNE LITERARNE ZGODOVINE

Kdorkoli se danes resno ukvarja z raziskovanjem in razlago literature, ne more več mimo dejstva, ki tudi pri nas postaja bolj in bolj osrednja nujnost te vede: da je namreč poleg skrbnega poznavanja historičnega, biografskega ter tekstnega gradiva smotrnemu raziskovalcu neizogibno potreben tudi globlji literarnozgodovinski in metodološki koncept. Da mu je potreben osnovni usmerjevalni vidik, ki z ustreznim postopkom to gradivo tudi izbira, ga spravlja v višje smiselne zveze in v čimbolj dognana idejna ter estetska razmerja.

Ce je prvo, v glavnem zbirateljsko in zgodovinsko opisno opravilo osnovna nujnost literarne znanosti, pa je drugo njen poglavitni namen. Torej ne gre za dve smeri, temveč le za dve stopnji iste vede. Da sta obe stopnji literarne zgodovine tudi v nekem obveznem zaporedju — tako v razvoju stroke kakor v raziskovalnem postopku — je res, toda ne popolnoma. Vemo, da je n. pr. Levstik vneto zbiral dragoceno gradivo o Prešernu, da pa je Stritar hkrati in mimo napisal še bolj dragoceno študijo o njem, napisal celo s pripombo, da so pravo Prešernovo življenje njegove poezije.

Toda kakor bi vsaka višja, ustvarjalna literarna znanost brez zadostnega upoštevanja stvarnih dejstev zašla na tvegana pota, tako je potrebno pripom-

ni, da še tako vestno in dobronamerno zbiranje in opisovanje podatkov, ki v svojem početju ne bi imelo koncepta, kaj lahko vodi v absurd. Tisto, kar daje smisel eni kot drugi stopnji dela, je koncept, je teoretični in metodološki fundament.

Ta pa seveda nikoli ne more biti samo zadeva kvantitativne teoretične izobrazbe, temveč izhaja iz globlje idejne strukture raziskovalca in samega časa. Tako je lahko razumeti, da se še posebej v zadnjih nekaj letih tudi pri nas, predvsem pri generaciji, ki je začela delati v povojnem času, tako ali drugače opažajo nemirna tipanja in prizadevanja, ki naj bi privedla do novih, morda trdnjših, zanesljivejših izdelanih in razsežnejših teoretičnih izhodišč. Čim večja je dinamika časa in čim naglejša je preobračanje vrednot, tem bolj človek teži po jasni, globlje osveščeni opredelitvi. Če so se ta iskanja doslej pri večini razvijala nekako bolj v negacijo kot v neposredno konstruktivno dejavnost, je to razumljivo in skorajda naravno. Treba je najprej spoznati, kaj je narobe, da se človek prebije do tistega, kar je prav.

Stvari so menda splošno znane, pa tudi povedane niso prvič. Ponovil sem jih samo zato, da utemeljim glavni namen pričujočega sestavka: namreč poročila o delu, ki se iz podobnih izhodišč in težnjah loteva kritičnega pretrsa glavnih literarnozgodovinskih in metodoloških prizadevanj, ki so v povojnih letih zajela velik del Evrope in deloma tudi Amerike. Pripomniti je treba, da obravnavano delo ni v vseh pogledih zgledno; avtorjev koncept je n. pr. precej eklektičen in idejno nekoliko neizrazit. Vendar se mi zdi informacija o njem koristna iz več razlogov. Prvič zato, ker nam daje sorazmerno nazoren pregled, kaj se je v zadnjem času dogajalo v literarni zgodovini po svetu, ki nam ni bil posebno dostopen. Drugič pa zato, ker načenja množico stvarnih metodoloških problemov, s katerimi se mora soočiti tudi naša znanost.

Delo ima naslov *Strömungen und Strebungen der modernen Literaturwissenschaft*, napisal ga je Erik Lunding, docent aarhuške univerze, izšlo je v zbirki njenih publikacij *Acta Jutlandica* v Københavnu 1952.

Informacijo, tu in tam kritično, bom skušal problemsko strniti in se omejiti na bistveno.

Eksistenčna problematika literarne vede. V nekem predavanju v Amsterdamu je Emil Staiger takole označil paradoksalno situacijo literarne vede: »Z literarno znanostjo je čudna reč. Kdor se z njo ukvarja, zgreši ali znanost ali literaturo.«

Lunding skuša najti pot, ki naj bi združevala in rešila oboje. Prizadeva si najti tak način proučevanja literature, ki bi ustrezal njeni posebni naravi, namreč njeni prepletenosti racionalnega in iracionalnega, razločljivega in nedostopnega. Zato najprej odločno zavrača vse take smeri, ki ne upoštevajo te njene narave.

Najprej gre za nevarnost nesmotrnega intelektualnega razkroja umetniške resničnosti umetnine. To se najčesteje dogaja na dva načina. V deželah, kjer je pozitivizem še močno živ, so zlasti znani tiste vrste »atentati na umetniško resničnost«, ki jo razkroje na posamezne izolirane elemente in te nato projicirajo v stvarno resničnost. Po opravljenem delu ostanejo le še komentirane ruševine nekdanjega umetniškega dela. Drugi, tudi precej pogosten postopek, ki ne ustreza naravi predmeta, je tako imenovano prozaično parafraziranje umetnine. Medtem ko miselna vsebina pri takem opravlilu lahko ostane še nepoškodovana, se izgube n. pr. pri liriki prav njene prvinske vrednote.

V iracionalno usmerjenih časih je nevarnost intelektualiziranega razpuščanja poezije manjša. V dobi impresionizma so z močnim vživljanjem v dela in s slikovitim, prefinjenim slogom skrbeli za to, da so umetnino rešili, kolikor seveda ni šlo za premočno subjektiviziranje. Umetniško nadarjeni Friedrich Gundolf je mojstrsko prikazal velika dela nemške poezije. Toda vsa ta »posredovalna umetnost«, bogata duhovitih in asociativno iznajdljivih prikazov, ni mogla in ne more zadoščati znanosti. Iracionalni posegi so potrebni, toda biti morajo zelo previdni in so samo do neke mere lahko znanstveno odgovorni.

Izhodišče Lundingovega literarno znanstvenega nazora je torej mnenje, da je bistvena posebnost literarne umetnine prepletanje njenih racionalnih in iracionalnih prvin in da je zato tudi v literarni znanosti nujen sintetičen

postopek, ki naj bi prodril v obe sferi, a vendarle ostal na trdnem področju znanosti. Samo tam, kjer se tipalke prefinjenega občutka družijo z ostrino urejenega pojmovnega mišljenja, lahko pride do globljih spoznanj.

Dodaja še misel o mejah znanstvenega spoznanja poezije. Sprejema staro in znano načelo, da učinek n. pr. pesnitve ni samo v tem, da nekaj pove, temveč čisto tudi v tistem, kar samo nakazuje ali sploh zamolči. Domišljija bralca je mnogokrat dejavna prav zato, ker so konture zabrisane. Toda čeprav so zadnje globine pesniške umetnine nekako nedostopne, vendar izpopolnjena in bogata metoda omogoča vedno globlji prodor proti vsebinskemu ter oblikovnemu dnu poezije. Tudi kar zadeva obliko, so namreč zelo bistvene plasti racionalno dojemljive in izkustveno dostopne. Avtor zaupa v uspeh fenomenološko analitične metode.

Ta dokaj splošna izhodišča so v kasnejših poglavjih bolj opredeljena.

Tradicija in revolucija v literarni znanosti. Lunding se dodobra zaveda, kako močno prispeva metodološka osveščenost k temu, da se pokažejo novi, še nesluteni problemi.

Zelo nazorno poteka proces takega osveščanja v nemški literarni zgodovini zadnjih petdeset let, seveda z zastojem v obdobju nacističnega režima, ki je zavrnil znanstvena prizadevanja in jih skušal preusmeriti v propagando.

Ob prelomu stoletja so se raziskovalci nemške književnosti še tako rekoč v celoti posvečali neutrudnemu in kar občudovanja vrednemu nabiranju gradiva. Kot marljivi rudarji so spravljali iz rovov preteklosti na dan vedno več in več podatkov (*»tatsachenfreudige Generation«*). Za takratno generacijo je bilo kopičenje gradiva že samo po sebi zadostno opravičilo početja. Vprašanja o smislu zbiranja, o posebni naravi besedne umetnosti, o globljih idejnih odnosih reči jih niso motila ne vznemirjala. Pač pa so v naslednjih desetletjih prišle spremembe, ki so popolnoma preoblikovale miselnost in izraz nemške literarne znanosti. Postala je pravo bojišče teoretičnih razpravljanj. Tako je razvojna krivulja vede vztrajno rasla: od teoretično brezskrbnega spoznavnega optimizma v začetku stoletja pa do globokih spoznanj, a hkrati hudih kriz in zablod, sredi katerih tiči danes.

S posebno pozornostjo se avtorjev pogled zaobrne tudi v skandinavске dežele. Tam ugotavlja zanimivo razliko med stanjem lingvistike in literarne zgodovine. Medtem ko je jezikoslovje napravilo tolikšen razvoj, da skorajda izgublja stik s tradicijo, so se v literarni znanosti pokazali komajda zaznavni nastavki k problemski razjasnitvi njenih teoretičnih osnov. Ohlapnost v sistematiki obravnave, pomanjkanje trdnih metodoloških prijemov, porušenje meja med znanostjo in esejistiko, vse to označuje tamkajšnje stanje, stanje, ki se mu pravi: pomanjkanje teoretičnega fundamenta, brez katerega znanost shira.

Se posebej usodni pa se mu na Skandinavskem zde nekateri poskusi, ki si prizadevajo to znanstveno disciplino obdržati na zastarelih nacionalnih tradicijah in se tako odtegniti dolžnosti neizogibnega razmaha v internacionalno smer, odtegniti splošnemu evropskemu pogovoru o poteh in ciljih literarne zgodovine. Take samovšečne težnje so posebno očitne na področju stilnih raziskav. Zato mora metodologija razširiti svojo orientacijo na čimveč literatur in literarnih ved. Nova spoznanja so precej odvisna od izdelanosti in prefinjenosti metodičnih sredstev.

Zahteva po trdnem teoretičnem fundametu, odprava narodnostne zaprtosti in nenehni stik z mednarodnimi prizadevanji v areni metodoloških iskanj — so osnove Lundingove postavke, ki se temperamentno ponavljajo skozi vso knjigo.

Napotek, ki ne bi bil čisto odveč tudi znatnemu delu slovenske literarne zgodovine. Čeprav nas lahko optimistično pomirja pomembno dejstvo, da je posebno v najnovejšem obdobju našim vodilnim znanstvenikom s teoretičnim poukom na univerzi in s publikacijsko ter predavateljsko dejavnostjo v tujini uspelo slovensko literarnozgodovinsko problematiko vključiti tudi v zahodno-evropski znanstveni svet.

Pregraje in meje. Sproščenemu mednarodnemu sodelovanju je napoti cela vrsta ovir.

Na Švedskem n. pr. tuje literature nimajo niti ene stolice (?). Pozitivistična tradicija docela drži svoje pozicije. Teoretični in metodološki pro-

blemi raziskovalce le malo vznemirjajo. Na Norveškem je organizacija humanističnih ved ugodnejša, prelom s pozitivizmom opravljen, literarna zgodovina se je osvobodila naravoslovnega mišljenja. Toda vse, kar nastopa pod imenom »sintetična metoda«, ni vredno posnemanja. Gre za drug ekstrem, ki ga Lunding odločno zavrača. Prevladuje namreč crocejanska novoidealistična smer, ki umetnika in njegovo delo docela trga iz časa in prostora ter zagovarja popolno avtonomnost poezije. Z objektivno literarno znanostjo ta protizgodovinski, individualistični duhovni aristokratizem ni združljiv. Avtor se pridružuje Sigmundu Skardu, ki se nagiblje k združitvi anglosaške, zgodovinski stvarnosti zveste smeri in herderjanske idejne sinteze. Holandska literarna zgodovina je našla neko harmonično zlitje v upoštevanju snovi in idejne abstrakcije. Ugodno učinkuje tudi dejstvo, da so holandski raziskovalci mojstri v umetnosti pojmovnih formulacij, ne da bi pri tem — kot pogosto Nemci — zašli v zmedo metafizičnih abstrakcij. V Avstriji, kjer mnogi učenjaki, kot meni avtor, nimajo ušes za nova gesla, je konservativnost precej močna. Njihovo delo raste, čeprav na različnih stopnjah, iz pozitivistične dediščine. Tem znanstvenikom so življenjepisna dejstva odločno najvažnejša. Moči za idejno polne sinteze pri njih zaman iščemo.

Posebno močan poudarek daje Lunding kritičnemu soočenju francoske in nemške znanosti.

Medtem ko se je v Franciji primerjalna literarna veda utrdila že v dobi pozitivizma in ji je vse do danes — kljub hudim duhovnim pretresom dvajsetega stoletja — uspelo brez bistvenih sprememb nadaljevati nekoč formulirano metodo, je usoda te smeri v Nemčiji docela drugačna. Saj je bil še Max Koch, ob prelomu stoletja vodilni nemški komparativist, izrazit nacionalist. Toda kot Nemci niso mogli najti pravega stika s komparativno metodo, tako tudi Francozi nikakor niso mogli najti poti do tistih pridobitev, ki jih je v dvajsetem stoletju ustvarila nemška »idejna« zgodovina, tako imenovana *Geistesgeschichte* s svojo izrazito duhovno dinamiko in sintetičnostjo. Zato francoska »littérature comparée« in nemška »geistesgeschichtliche Forschung« še vedno živita druga mimo druge. Tako med obema, skoraj istočasno osnovanima revijama, *Revue de littérature comparée* in pa *Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte* zija globok prepad. Lunding se zavzema za zbližanje obeh smeri, za srečanje brez predsodkov in za plodno sintezo. Kot je prišlo do srečanja nemške in anglosaške vede, tako upa, da bo nekoč prišlo tudi do tega sožitja, do simbioze racionalnega in iracionalnega, induktivnega in deduktivnega, psihološkega ter filozofskega. Možnosti posredovanja in zlitja se posebno ugodno oblikujejo v manjših deželah, kot kaže primer Holandije.

Znani züriški profesor in teoretik Max Wehrli je v svojem poročilu *Allgemeine Literaturwissenschaft* (1951) ostro obsodil tisti del nemških literarnoteoretičnih prizadevanj, ki so služila razizmu. V Lundingu je našel odločnega zaveznika. Vendarle je Wehrli ugotovil, da je nemška germanistika (in poleg nje švicarska) kljub premoru ostala področje, kjer so razpravljanja o temeljnih vprašanjih literarne vede najbolj živa. Čeprav, kot bomo videli kasneje, tudi Lunding posveča največ pozornosti nemškemu prostoru, vendarle švicarskega avtorja nekoliko popravlja. Ugotavlja namreč, da so se teoretična prizadevanja v zadnjem času znatno razširila tudi po drugih delih Evrope in segla prav tako v ameriško znanost. Zato vodilna vloga nemške vede na tem področju ni več tako neizpodbitna. Se več. Nenemška dela imajo prednost v tem, da v njih ni tistega abstraktnega zagona v metafizično in da so tudi izrazno mnogo stvarnejša, skratka, da so bliže harmoničnemu zlitju ideje in izkustva, abstraktnega in konkretnega.

Proces mednarodne izmenjave dragocenih pridobitev splošne literarne vede je v začetnem obdobju. Težnje po absolutizaciji nacionalnih navad v načinu raziskovanja in izražanja so še tako močne, da sodelovanja na tem področju še zdaleč ne moremo primerjati s stanjem v drugih znanostih. Babilonsko zmedo metod in terminologij bi bilo treba spremeniti v jezik medsebojnega razumevanja. Lunding priporoča ustanovitev posebnega mednarodnega glasila za splošna vprašanja literarne vede. Nadaljevalo naj bi skromne začetke nekdanje, na Madžarskem od leta 1938 izhajajoče revije *Helicon*.

Lundingova teza o mednarodnem zblížanju in izmenjavi metodoloških dognanj je nedvomno izven debate. Mislim, da avtor ne izključuje dejstva, da bodo literarne zgodovine kljub zblížanju ohranile nujen in navsezadnje potreben del zvrnosti, ki izhaja iz socialnih, idejnih in psiholoških posebnosti njihovega predmeta. Saj celo tak teoretik, kot je Emil Staiger, v svoji poetiki priznava, da so njegova spoznanja zgrajena na nemški in antični literaturi in zato morda ne bodo docela ustrezala drugim književnostim. Gotovo pa je znatna pomanjkljivost oziroma nedoslednost Lundingovih izvajanj to, da nikjer ne upošteva znanstvenih prizadevanj slavističnega oziroma sploh vzhodnoevropskega sveta. Treba bi bilo načeti vprašanje trajnega sodelovanja germanistike, romanistike in slavistike.

Pota in zmote moderne nemške literarne znanosti. Kljub temu da Lunding v svojem sintetičnem iskanju teoretičnih osnov skuša upoštevati čim širši krog zahodnoevropskih in ameriških prizadevanj, je težišče njegovih razpravljanj vendarle usmerjeno na nemška tla, kjer se problemi menda res kažejo v najbolj ekstremnih oblikah. Njegov odnos do stvari je izredno kritičen, do nekdanjih nacističnih fenomenov pa naravnost bojevit.

Najmočnejši razcvet je nemška literarna veda doživljala med leti 1926 do 1933, in sicer še pod sunki ekspresionističnega Sturm und Dranga. Kdor bi se hotel poučiti o metodah in smereh, bo našel kopico del, med katerimi obrača naš avtor največ pozornosti dvema knjigama: Oskar Benda, *Der gegenwärtige Stand der deutschen Literaturwissenschaft* (1928); Franz Schulz, *Das Schicksal der deutschen Literaturgeschichte* (1929). V obdobju nacističnega režima sledi upad in v veliki, čeprav ne popolni meri podreditev uradnim ideološkim zahtevam. Pomembnejše je delo Juliusa Petersena, *Die Wissenschaft von der Dichtung* (1939). Petersen ni zavrgel dediščine prejšnjih raziskovalcev, temveč je skrbno kategoriziral vse poglede, teze in teorije. Pač pa moti izrazito mehaničen postopek. Po drugi svetovni vojni je tovrstno raziskovanje nekako odpovedalo. Sintetične obravnave teorij, ki bi zajele celotni razvoj od Schererja dalje, ni. Nastajajo predvsem posamezne, težno priostrene razprave. Lunding pogreša pravega odnosa do preteklosti sploh. Kljub močnejšemu kritičnemu samoosveščanju, ki je nastopilo po letu 1945, so namreč na Nemškem še vedno znanstveniki, ki skušajo dvoriti faustovsko individualističnemu zagonu v neznanu. Za seboj podirajo vse mostove, ne da bi pomislili, kako dragocena dediščina gre lahko po zlu. Lundingovo stališče je drugačno: literarna znanost naj bi našla stik s pozitivno predvono tradicijo. Naslonila naj bi se na tradicijo idejne literarne zgodovine (*Geistesgeschichte*), in sicer na njeno poznejše obdobje, ki ni vezano na svetovnonazorsko idealistični koncept, temveč je »poduhovljeno realistično«. Tako, ki pri obravnavi pojavov išče od stvarnega k idejnemu.

Avtorjev svetovnonazorski indiferentizem in eklekticizem učinkuje na nas nekoliko medlo. Vendarle je treba priznati, da je njegova odločno realistična kritika, s katero se zatem loti podrobnega pregleda najnovejših metod, pozitivna in tudi za nas poučna.

Ob čisto stvarnih primerih iz nemške literature »znanosti« najprej obračuna s celo vrsto negativnih skrajnosti. Ne bo odveč, če nekatere naštejemo.

Odločno zavrača enostransko patološko psihološko obravnavanje literarnih ustvarjalcev. Za neznanstveno označuje tudi tako idejno ali stilistično interpretacijo del, ki temelji na zgolj čustvenih vtisih, ki je samo impresivno, razpoložensko odsevanje vsebine in nič več. Razlaga duhovne vsebine mora biti pojmovno izostrena, razlaga sloga vedno podprta s stvarno, podrobno jezikovno analizo. Po drugi strani pa v literarno zgodovino vdirajo tudi izvenznanstvena merila druge vrste: idejna nasilja različnih meščanskih, predvsem klerikalnih teženj, ki z ideološkim oznanjevanjem skušajo »prirejati« in si podrejati zgodovinsko stvarnost. Končno tudi kakršnokoli čaščenje ni združljivo s »sveto treznostjo znanosti, ki je brez predsodkov«.

Nemirno iskanje, vročično tipanje po novih, odrešujočih teorijah in nervozna naglica, ki so splošen pojav časa, vse to je privedlo do prikazni, ki tudi pri nas niso čisto neznane. Najbolj otipljiva je zmeda pojmov in površna raba izrazov. Potrebno bi bilo, da duhovne procese preteklosti danes dojamemo in formuliramo izraziteje ter ostreje kot prej. Besedni pomen vsakega pojma,

ki ga uporabljamo, bi moral vzdržati tudi najstrožjo jezikovno in zgodovinsko analizo. Filološka kritika ima vso pravico, da neusmiljeno raztrga vsako lahkotno ali površno miselno prejo. Druga in huda slabost je površnost pri poznavanju in obdelavi gradiva. Tretja je nedoslednost, nasprotje med teorijo in prakso, načeli in izvedbo. (Konec prihodnjič.)

Boris Paternu

VINOORSKI, GORA IN GORNIK

Prava uganka je, kako je prišel zgodovinar slovenskega ljudskega prava Metod Dolenc do tega, da je bajè Fran Levstik avtor prilastka *vinogorski*. Levstik je le nemškega zgodovinarja Petra Radicsa poučil, da nemški Bergrechtsbüchel (Gorske bukve) ni rudarski, temveč *vinogradski zakon*. S pozivom na Levstikov Nauk slovenskim županom je tudi Pleteršnik registriral termin vinogradski zakon v pomenu die Weingartenordnung. Dolenc pač ni bral Levstikove razlage. Toda tudi pri V. Oblaku, na čigar študijo Starejši slovenski teksti (LMS 1889, 179) se pisatelj izrečno sklicuje, ni nikjer pridevnika *vinogorski*, marveč le pridevnik *vinogradski*. Ne le Oblak in Levstik, ampak tudi zgodovinar I. Vrhovec, ki je prvi pisal o gorskem pravu (Gorski zakon in gorske pravde, IMK 1897, 37 sl.), in vobče vsi starejši pisatelji so pridevnik *vinogradski* istovetili s pridevnikom *gorski*, ker jim še ni bila jasna razlika, ki vlada v gorski organizaciji med pojmom *vinograd* in *gora*. Šele ko so se pisatelji zavedeli, da je treba rečena dva termina razločevati, je prišlo do tega, da se pridevnik *vinogradski* rabi zdaj pretežno v področju agrarne tehnike, pridevnik *gorski* pa v pravnem izrazoslovju.

Za razliko od primorskih vinogradov, ki so s svojimi ravninskimi legami predmet individualnega lastništva, se je gorsko vinogradstvo vzhodnega in južnega dela slovenskega ozemlja razprostiralo po *gorah* (*vrhéh*), se pravi po goratih prostorih, ki so bili terensko, včasih celo kar zemljepisno ločeni od ostale, kmetijstvu namenjene zemlje gosposčin in strnjeni v posebne, dobro organizirane gospodarsko-družbene skupnosti. V slovenskih virih gorskega prava se imenuje tako združenje vseskozi *gorščina* in šele od 17. stoletja dalje se mimo te glavne označbe pojavlja tudi ime *sogorščina*. Gora (vrh) je redno obsegala eno, izjemoma pa tudi več gorščin, ki so za njih upravo veljali gorski pravni običaji, subsidiarno pa določbe Gorskih bukev iz leta 1543 (gorski členi). Gora je bila zaradi svoje zapletene organizacijske zasnove izločena iz neposredne gosposčinske vlade in prepuščena skupnosti podložnih vinogradnikov, da so se ti sami, seveda pod nadzorstvom gosposke, ukvarjali z vsemi skupnimi zadevami, ki so se nanašale na goro.

Gora je obstajala iz *gornih delcev*. Delec se je imenoval kratko *vinograd* ali *nograd*, čeprav je obsegal tudi gorne koloseke, travnike in njive, kolikor so te parcele pripadale vinogradu kot njega pritikline. S trto zasajena tla vinograda so se razprostirala od vzglavja, kjer je po slemenu držala skozi goro glavna vozna pot, dol do vnožja v obliki rebraste, čedalje širše plase, ki je ob obeh straneh mejila na sosedske vinograde. Podložni kmet je bil užiten lastnik vinograda, gorski gospod pa vrhovni lastnik cele gore.

Iz osnovne besede gora izhajata pridevnika *gorski* in *goren*. Prvemu pripisujemo splošen značaj (n. pr. gorsko pravo, gorski gospod, gorska pravda), drugi pa se zmerom nanaša na posamezno, največkrat konkretno označeno goro (gorni pravilnik, gorni vpisnik, gorni župan, dalje gorna [davščina], gornica, gorno ipd.). Nekateri slovenski teksti poznajo še pridevnika *sogorski* in *sogoren*, le da razlikovanje ni čisto dosledno izvedeno.

Prilastkov, da se z njimi izrazi gorska lastnost, je bilo torej nič koliko. Kljub temu je Metod Dolenc v svojih spisih čedalje raje uporabljal novinko *vinogorski*, ki jo je napravil na podlagi hrvaške soznačnice za vinograd *vinogora*. Nova beseda se mu je menda zato zdela imenitna, ker jo je uporabljal kot pendant svojemu enako priljubljenemu pridevniku vinodolski (Vinodolski zakon!). Zaradi dozdevnega Levstikovega avtorstva se je nepotrební neologizem hitro prijel in v pravnem izrazoslovju tako udomačil, da bo zdaj zdaj vdrl v leposlovje. Kult, ki se posveča tej novinki, je neverjetno velik. Najvažnejše zloženke so *vinogorsko pravo*, *vinogorski zakon* — to so! Gorske

stavku: v katero bi smel upati le na osnovi krivih pretvez (qu'à faux titres, 38); v 3. vrsti na str. 40 je beseda »opazovanju« očitno zamenjala pravilno »spoznanju«, in podobnih reči je še nekaj. Za primer nekaj stavkov, ki bi se bili dali lepše povedati: se lotiti njih raziskovanj (da bi jih začel raziskovati, 37); bi nikoli ne privolil v njegovo objavo (bi ga nikoli ne dal objaviti, 43); Kajti prvo, na kar postanem pozoren, je, da ni bilo... (Zakaj najprej zbuja mojo pozornost to, da ni bilo..., 130); očiten lapsus je: »bomo lahko z vso pravico smeli trditi« (134); »po vsem rodu« pač ne bo dobro za toto genere (280); »do najvišje točke, ki je dosegljiva povprečnosti mojih umskih zmožnosti in kratkosti mojega življenja« — da bi bila neka točka dosegljiva povprečnosti in kratkosti? Ne, pogled v izvirnik kaže, da bi se bilo dalo to povedati lepše: »do najvišje točke, ki mi bo dosegljiva vpricho povprečnosti« itd. Med redke tiskovne pomote je najbrž šteti tudi »ničemrnosti« (38) in »brez zmožnosti slehernega dvoma« (134); med viri je nerodna »Le Française Classique«.

Suho napisani uvod je temu primerno suho preveden (prevedel dr. D. K.), tako da se vidno loči od ostale knjige. Prevajalec uvoda verjetno niti ni dosti kriv, saj je imel pred seboj le poglavje iz učbenika namesto živo napisanega uvoda, namenjenega posebej bralcem te knjige. Vsekakor bi bilo treba tudi ta uvod jezikovno korenito predelati, da bi ne bilo v njem stavkov, kakor je tale: »Za razliko od Descartesove materialistične fizike je njegova metafizika dualistična.«

Janez Gradišnik

Zapiski

PROBLEMI SODOBNE LITERARNE ZGODOVINE

V nadaljnjih poglavjih Lunding podrobneje obravnava poglavitne metode, šole in smeri sodobne nemške literarne vede.

Pozitivistična in morfološka smer. V Nemčiji je bil v prvih desetletjih tega stoletja odpor proti pozitivizmu izredno oster. Okoli 1920 so sploh vse grehe starejše generacije kratko in malo razglašali za pozitivizem. Pojem sam po sebi je dobil negativni predznak. Toda abstraktne in v metafiziko izgublajoče se literarne interpretacije, ki so prišle zatem in se uveljavljale skozi več desetletij, so po drugi svetovni vojni naleteli na močnejši odpor. Znova so se okrepile težnje po skrbnejšem upoštevanju stvarnega gradiva in jasnem, logičnem izrazu. Nova prizadevanja so dobila ime neopozitivizem. Lunding tega ne omenja, toda če se prav spominjam, je ravno Münchensko zborovanje germanistov leta 1950 uveljavilo to smer in naziv. Med njene pomembnejše zastopnike spada Richard Newald z delom: *Die deutsche Literatur. Vom Späthumanismus zur Empfindsamkeit, 1570—1750* (1951). Newaldovo oblikovanje je preprosto in trezno, vsak besedni in miselni ognjemet mu je popolnoma tuj. Toda Newald je vendarle šel predaleč. Zavrgel je dragocena dognanja »idejne« smeri, se vrnil k naivnemu pozitivizmu Schererjeve dobe in se predal znanjemu biografskemu gradivu. V pozitivizem, seveda psihološko usmerjen, se je vrnil celo stari mojster švicarske literarne vede Emil Ermatinger, ki je nekoč zastopal »duhovno poudarjeno znanost«. O zadnji preusmeritvi priča njegovo delo: *Deutsche Dichter 1700—1900. Eine Geistesgeschichte in Lebensbildern* (I—II, 1948—1949).

Lundingovo stališče do pozitivizma je trezno. Kolikor gre pri tej smeri za zgolj snovno usmerjeno in brezperspektivno pojmovanje literature, za razdrobljene popise življenja, za mozaično stilno ogledovanje, za nabiranje tisoč ničevosti, ki samo razpuščajo smiselne zveze, in za mikrologijo vplivov — mu pomeni katastrofalni padec. Toda hkrati poudarja, da pozitivistična znanost vsebuje tudi delovne metode, ki jih ni mogoče opustiti, ne da bi nastala huda škoda. O taki škodi nas pouči prav novejša *Geistesgeschichte*, ki je v svojem

duhovnem poletu izgubila stik z zgodovinsko stvarnostjo pa tudi s stvarnostjo teksta, saj ni več upoštevala niti zgodovinskih dejstev niti filologije tekstov. Zanemarjati so začeli kritične izdaje del. Literarnozgodovinski jezik je zaradi pogostih analogij in abstraktnih prelivov omajal pomensko trdnost pojmov. Zato je treba pozdraviti nova realistična prizadevanja, ki skušajo rešiti zgodovinsko trdnost in obvarovati suverenost hladne in jasne misli. Logistični neopozitivizem je sploh močno razvil semantiko, tudi kot posebno disciplino, predvsem v Združenih državah. Vendar Lunding svari pred prevelikim logicizmom, ki bi lahko škodoval posebni naravi pesniške umetnosti. Zato opozarja na tista dela, ki sicer analizirajo logične funkcije jezika, toda hkrati priznavajo njegove metalogične možnosti.

Znanstvenik, ki se mu je nekako posrečilo najti pot med skrajnostmi »duhovne« in »pozitivistične« smeri, je Friedrich Sengle. Po eni strani je ta avtor Wielandovega življenjepisa spoznal, da stare pozitivistične biografije današnjim namenom več ne ustrezajo, po drugi pa sprevidel, kako nezadostna so abstraktna tolmačenja abstraktnih pesnitev in kako usodno je, če hočemo niti, ki od dela peljejo na vse strani, brezobzirno odrezati.

Prizadevanja, ki so tudi skušala prebiti izolacijo čisto duhovne smeri in najti trdnjša tla, so privedla do ponovnih poskusov, navezati literarno raziskovalne metode na biologijo. Oporo so si našla v Goethejevi naravoslovni morfologiji, po kateri so si nadela tudi ime »morfološka literarna veda«. Ta šola se je v Nemčiji močno uveljavila in našla pot tudi preko meja. Njen prvi začetnik je Günther Müller, vidnejši zastopnik pa tudi Horst Oppel, ki je leta 1947 izdal svojo *Morphologische Literaturwissenschaft*. Müllerjevo primerjanje n. pr. časovnih kategorij pripovedne umetnosti z okostjem vretenčarjev ali Oplove primerjave delitve celic z neprestanimi preoblikovalnimi težnjami, ki se kažejo v svetu pesniške resničnosti, po svoje spominjajo na Brunetiérovo teorijo vrst. Vendarle morfološke smeri ne moremo enačiti s pozitivizmom, kajti že tipično nemški, abstraktni in nadlogični izraz kaže drugam. Filozofska osnova morfološke šole je namreč poseben spoj pozitivizma in panteizma.

Lunding z morfologijo ostro obračunava. Upravičeno se mu upira biološki determinizem teh teoretikov. Determinizem, ki enači strukturo umetnine z biološko strukturo bitja, ki je to umetnino ustvarilo, in izključuje posebno moč človeške zavesti, se mu po pravici zdi degradacija človeka. Avtor gre celo tako daleč, da se bori proti zelo pogostim, iz naravoslovja izhajajočim izrazom, kot so »zarodek«, »rast«, »cvet«, »organizem« itd. Duhovni organizem se po Lundingovem mnenju močno razlikuje od naravnega, kajti odlikuje ga mnogo večja svoboda delov, ki je funkcionalno determinirani deli naravnih organizmov nimajo. Za nacizma je morfološka šola našla celo stik z razizmom. Končno morfologom tudi na področju stilnih raziskav odreka vsakršno novost, češ da gre za stare analize notranjih struktur in kompozicij, ki si nadevajo le nova imena. Tu bi bilo morda Lundingu nekoliko težje pritegniti. Opplovo delo *Die Kunst des Erzählens im englischen Roman des 19. Jahrhunderts* (1950), ki ga naš avtor ne omenja, n. pr. v tem pogledu prinaša dragocene poglobitve. V njem tudi ni sledu rasistične ideologije.

Zgodovinski temelji literarne znanosti. Kljub močni tradiciji historičnega tolmačenja idejnih pojavov, ki je od razsvetljenstva, posebno pa od Herderja dalje živila v nemški znanosti, lahko v najnovjšem času na vseh področjih duhovnih ved zasledimo prizadevanja, ki teže k temu, da bi se otesla bremena vsega zgodovinskega. Vzroke išče Lunding v idejni krizi časa. Takole pravi: »Preplašeno človeško bitje tiplje iz toka pogojenosti po nepogojenem; hrepeni po podobah kozmičnega reda onstran vsakega relativizma.« Toda »človeku naše dobe nikoli ne bo uspelo doseči tako varnost v nadčasovnem, kot je bilo mogoče n. pr. srednjeveškemu, ki ga ni vznemirjal nikakršen historizem«.

Če na kratko povzamemo obsežno Lundingovo obrambo zgodovinskega vidika, lahko zaključimo: Vsi poskusi, ki na področju literarne znanosti skušajo prodreti od zgodovinskega relativnega k absolutnemu, se končajo pravzaprav v svojem nasprotju. Privedejo namreč do tega, da njih avtorji poudarjajo za večno veljavno in absolutno nekaj, kar je v resnici osebno ali časovno popolnoma pogojeno. Ravno ahistorična smer je tista, ki dopušča ideološka

oznanjevanja in uveljavlja dušebrižništvo namesto znanosti. Nič ni bolj varljivega kot vera v smiselno tolmačenje iz brezzgodovinske sedanjosti.

Toda avtor se zaveda težav zgodovinsko zveste interpretacije. In tudi mejá tega početja. Zaveda se namreč, da tudi z najbolj radikalnim zatajevanjem samega sebe in z najbolj voljnim vživetjem zmoremo preteklost tolmačiti le približno. To spoznanje pa seveda pomeni samo nadaljnjo pobudo, da si še bolj izdelamo »orodja« in miselna sredstva raziskovanja. Posrečeno rešitev, ki se ume izogniti absolutizaciji individualnega in časovnega pa tudi popolnemu relativizmu zgodovinskega, vidi v Wellek-Warrenovem »perspektivizmu«, v postopku, ki podre mejo med tako imenovanim »interpretiranjem navzven« in »interpretiranjem navznoter«.

Tudi estetsko vrednotenje je po Lundingovem mnenju lahko le zgodovinsko. Raziskovanje posamezne dobe in njene socialne strukture kaže čisto določena idejna in v zvezi z njimi posebna umetniška hotenja. Prav v začetnem okviru sorodnih teženj najlaže ugotovimo različne vrednostne stopnje del ter avtorjev, ne da bi se tako izognili tudi odločanju o vrednostnem razmerju dob. Nevzdržno pa je brezčasno, absolutno vrednotenje, pa naj izhaja iz klasične, realistične, simbolistične ali katerekoli druge estetske dogmatike. Ob takih Lundingovih nazorih se nehote spomnimo, kako se celo Emil Staiger, ki si vztrajno prizadeva zgraditi trden in v svojem bistvu nezgodovinski sistem poetike, odpoveduje absolutnemu vrednotenju. Zase osebno sicer priznava, da je prisiljen verjeti v »absoluten vrstni red vrednot«, vendar pravi, da vere in znanosti doslej še ne more združiti; zato meni, da je »vsakršno vrednotenje mogoče le iz določene zgodovinske situacije« (Grundbegriffe der Poetik, 1951).

Zgodovinski vidik je pri Lundingu določal tudi razor o literarni teoriji kot taki. Poskusi, postaviti literarno teorijo za brezčasno znanost o pesništvu in jo uvrstiti ne poleg literarne zgodovine, temveč nadjo, se mu zde sumljivi. Prava, resničnosti zvesta literarna znanost se mora brez odlašanja spustiti v zgodovino: »Kot od analize k sintezi, tako pelje pot od genetike k poetiki. Toda v tem gibanju navzgor sta obe miselni smeri enako dejavni.«

Brez zgodovinskih temeljev torej znanost o pesništvu nima pravega obstoja. Njeni zgodovinski temelji so — po avtorjevem mnenju — v zgodovini idej. Zato se z vso odločnostjo postavlja v obrambo tako imenovane Geistesgeschichte. Toda tudi smer, ki jo sam zastopa, skuša kritično dopolniti in jo postaviti na stvarnejša tla. Glavna ost njegove podrobne kritike nemške »idejne« literarne zgodovine meri proti preveč posplošujočim, že okrnelim idejnim orisom nekaterih dob. Proti splošno udomačenim sintezam, ki ne upoštevajo dovolj resnične zgodovinske stvarnosti in njenih notranjih protislovij. Pomembno je tudi, da ji očita močno pomanjkanje socioloških analiz, kajti družbeni ustroj posameznih dob bi razjasnil marsikaj.

Končno gre še za obrambo »idejne« smeri pred pojavom, ki se je v zadnjem času na Nemškem močno uveljavil. Namreč pred novim formalizmom, pred tako imenovano Wortkunstwissenschaft, ki poezijo pojmuje predvsem kot besedno tvornost, pogostoma kot besedno umetnino in nič več. Sem sodi nasprotnik psihološke in idejne literarne zgodovine Wolfgang Kayser, ki je v svoji knjigi »Das sprachliche Kunstwerk« (1948) poezijo imenoval »jezikovni organizem« in vsakršno obravnavanje idej, iztrganih iz umetnine ali postavljenih v idejno zgodovino, označil za navadno duhovno nezeznost. Formalistom odgovarja Lunding takole: »Pesnitev je res besedna umetnina, toda ne v tistem absolutnem smislu, da bi vsota podob, simbolov, zvočnih dražljajev in oblikovnih lepot določala smisel in vrednost. Pesnitev sega preko sebe in se v tem transcendiranju dotika temeljnih dejstev in prvinjskih problemov človeškega življenja.« Potemtakem je idejni poseg v pesniško vsebino vseskozi legitimni postopek. Tu je težišče Lundingovega koncepta. Vendar njegova pozornost do jezikovne in slogovne raziskave — do glavnega področja nasprotnikov — zato ni nič manjša. Morda celo večja.

Zgodovina jezika in sloga. Podobno kot na področju nemške literarne zgodovine je tudi v jezikoslovju prišlo do odpora proti pozitivizmu in do zmage nad njim. Vosslerjeva zasluga je, da so se jezikoslovna prizadevanja od »zemeljskega prahu«, prahu slovarjev in slovníc, zaobrnila k višjim ciljem. Premostil je prepad med jezikoslovjem in besedno umetnostjo. Toda sprava

najprej ni uspela. Karl Vossler, Eugen Lerch in drugi so v svojem novoidea-lističnem boju proti pozitivizmu šli predaleč. Z brezvestnimi psihološkimi po-stopki niso v jeziku iskali le gospodovanje duhovnih principov, temveč so te ideje celo enačili z ljudskim duhom. Lerch je zapisal: »Duh je, ki si gradi jezik.«

Lunding je proti obema skrajnostima. Rešitev vidi v nujni zvezi ling-vistike in idejne literarne zgodovine, jezikoslovja in stilistike. V mejnem prostoru med jezikom in slogom naj bi se srečali obe vedi. Takole razmišlja: »Jezik je državljan dveh svetov, sveta svobode in nujnosti. Tu se srečujeta naravoslovna in kulturna znanost. Vendar je prepletenost tolikšna, da popolna ločitev ni mogoča. Mi vemo, da je glasoslovje močnejše podrejeno naravo-slovnim zakonitostim kot sintaksa, toda vemo tudi, da te ni mogoče po Spit-zerjevo šteti za »zaledenelo stilistiko«. V zvezi z omenjenim nasprotjem stoji polarno razmerje jezik—slog.« Slog po njegovem mnenju predpostavlja svobodo, ki je naravni jezik nima. Toda ta svoboda je v razširjenju neke prostosti, ki jo jezik že ima. Gre le za lestvico, ki se vzpenja od splošne rabe v priložnostno, od občega v osebno ter izvirno. Stil je torej pogojen po splošnem jeziku, ustvarja pa ga osebno oblikovanje. In narobe. Tudi najbolj intelektualiziran jezik, n. pr. univerzalni jezik fizike, ki ga je predlagal logik Carnap in izraža samo razmerja velikosti (je torej najbolj oddaljen od čustvenih vibracij), ima svoj slog. Lunding zavrača ločljivo kategoriziranje Charlesa Ballyja. Tudi v preteklosti, posebno daljni, je zelo težko ugotoviti, ali kak neologizem sodi v slog ali v vsakdanjo rabo, ali je kaka metafora res nova ali že del običajne jezikovne obleke. Torej med jezikom in slogom ni natanko določljivih meja. Zato ni mogoče zavreči niti jezikovno pozitivistične niti višje slogovne razi-skave, temveč ju je treba smotrno združiti. Pa ne samo to. Treba ju je po-staviti na trdna idejno zgodovinska tla.

V notranjem spoju jezikovne, slogovne in idejne zgodovine vidi Lunding pravo smer literarne znanosti. Slabost sodobne, enostransko formalistične šole, ki je svoja iskanja usmerila v tako imenovano »besedno umetnino«, je ta, da skoraj ne najde stika s slogovno vedo, kakršna je bila v Nemčiji nekako pred 1933. Tedaj se je namreč že osvobodila tako pozitivističnih kot »duhovnih« zablod, obvladala realistično opazovanje tisoč podrobnosti, hkrati pa je bila sposobna, da jih postavi v stvarne idejne zveze. Že Oskar Walzel je v svojem delu *Gehalt und Gestalt im Kunstwerk des Dichters* (1923) ustvaril intimne zveze med jezikovno in idejno zgodovino, dojel pa tudi posebne estetsko umetniške vrednote poezije. V jezikoslovju je pomembno del opravil Adolf Bach v *Geschichte der deutschen Sprache* (1938, 1953), kjer obravnava tudi slogovne plasti jezika ter upošteva literarnozgodovinske študije o njem.

Tako so »jezikovni in literarni znanstveniki končno združeni pod isto streho«. Začasni vrh tega razvoja pomeni na jezikovni strani delo *Deutsche Sprachgeschichte*, ki izhaja v *Deutsche Philologie im Aufriss* (1951) pod ured-ništvom Wolfganga Stammerja. Seveda pa — meni Lunding — še dolgo ne bo mogoče napisati zgodovine jezika, ki bi zmozel ustvariti potrebno podlago za natančno zgodovino sloga. Posebno na področju sintakse bo treba še temeljnih posameznih študij.

Nato kritično pretresa kopico del, ki na najrazličnejše načine družijo jezikovno, slogovno in idejno problematiko, daje pa tudi mnogo pobud glede področij, ki še niso obdelana. Največje vrzeli seveda odkriva v obravnavi sodobnega jezika. Njegove sodbe o tem utegnejo biti zanimive tudi za nas.

Prastare in večne so tožbe o propadanju jezika, meni avtor, toda nemški jezik zadnjih let ne daje vtisa stroge reorganizacije. Pač pa sliko dveh po-javov: po eni strani podivjanosti, po drugi okrnitosti. Rečeno je že bilo, da poteka v Nemčiji slogovni razvoj kot ustvarjalni akt v vsakem posamezniku znova. Ta individualistični, protidogmatični tok pa očitno dobiva močno na-sprotje v protiindividualistični težnji, ki se med drugim kaže v priljubljenosti modnih šablon. Medtem ko se v določenih, k praktičnemu življenju usmerjenih jezikovnih plasteh kaže močna »amerikanizacija«, stoji jezikovno področje celotnega duhovnega življenja pod prevladujočim vtisom Heideggerjeve filo-zofske terminologije. Lunding naravnost toži nad dikcijo najmlajših literarnih zgodovinarjev. Dogmatična dela, ki skušajo to dogajanje zavreti s povzdignje-

nim prstom, so brez pravega smisla, pač pa nam njih zapisi novotarij lahko mnogo povedo.

Avtorjeve jezikovno slogovne pobude kažejo predvsem v semantiko. Beseda kot nosilec smisla in razpoloženja v vseh svojih pomenskih odtokih in možnostih simboliziranja zahteva mnogo več pozornosti, kot je v navadi. Raziskovanje besed bi pokazalo pravo množico novih problemov. Če n. pr. pomislimo, do kolikšne mere je že narasla življenjepisna in idejna literatura o Goetheju, pravi avtor, moramo priznati, da so jezikovne in slogovne raziskave na zadnjem mestu. Treba bi bilo vedeti, da ne zadošča, če ugotovimo n. pr. le posebno jedrnatost marsikatere Goethejeve besede, temveč bi morali spoznati, da se še mnogih njegovih besed drže starejši, zdaj izgubljeni pomenski odtoki. Potrebovali bi temeljit slovar pesnikovih izrazov.

Toda jezikovna temeljitost in mikrologija, ki sta brezpogojno nujni, ne smeta obiti v statistiki. Težiti morata k idejni sintezi, čeprav ne v prenačljene ali predaljnosežne zaključke. Skratka, v jezikovnem mikrokozmu je treba spoznati idejni makrokozmos. Lunding navaja več tovrstnih uspešnih del, med njimi knjigo Bruna Schella, *Die Entdeckung des Geistes* (1946), kjer avtor na osnovi jezikovnih raziskav ugotavlja stopnjo zavesti in abstraktnega mišljenja pri Grkih.

Lundingova zamisel literarne znanosti je torej izrazito »idejno zgodovinska«. Toda bila naj bi zasidrana v zgodovinsko in jezikovno stvarnost.

Zgodovina zvrsti. Medtem ko je zgodovina sloga že dokaj lepo napredovala, pa je, tako ugotavlja avtor, zgodovina zvrsti še na izrazito začetni stopnji. Tudi ni področja, kjer bi bila mednarodna izmenjava pogledov in izkušenj bolj potrebna.

Lundingove kritične presoje številnih del s področja teorije in zgodovine zvrsti tu ni mogoče navajati, pač pa lahko ob njih povzamemo splošna načela.

Z romantiko so trdne meje zvrsti padle. Kasneje so modernistični tokovi — n. pr. že impresionizem — prinesli še večjo zmedo. Skratka, že dolgo se ponavlja nenehno prepletanje, razcepljanje in spreminjanje, tako da v zadnjih dveh stoletjih povsod lahko zasledimo vedno nove in nove ustroje zvrsti, čeprav niso zabeležene v nobeni poetiki. Na Danskem so n. pr. za okupacije med ljudstvom krožile mnoge politične, protifašistične anekdote s posebnim ustrojem anonimne ljudske pesnitve.

Že iz tega sledi, da se avtor odreka normativnemu posegu v tovrstna vprašanja. Kot je moderna razlagajoča ali opisna znanost o slogu spodrinila nekdanjo predpisujočo, normativno, tako je tudi staro dogmatiko zvrsti nadomestilo zgodovinsko raziskovanje. Toda avtorju ne gre samo za odklon klasičistične ali novoklasičistične poetike. Prav tako zavrača tudi pozitivistično dogmo. Meni namreč, da je vsak poskus dosledne sistematike zvrsti po prirodoslovni lestvici species-genus obsojen na neuspeh. Tu spet opozarja na bistveno razliko med naravnim organizmom in v zavesti, v »ustvarjalni svobodi« nastalin organizmom. Zato posamezne pesnitve do svoje zvrsti ne morejo biti »v razmerju angorske mačke do mačke«.

Po vsem tem je razumljivo, da ni vnet niti za splošne, od zgoraj in pod vtisom deduktivnih poetik nastale oznake zvrsti, niti za presplošne zgodovinske pregledne najširših kategorij, kot so ep, lirika in podobno.

Izmed prvih, danes zvečine psiholoških teoretikov zvrsti, kakršen je n. pr. Emil Ermatinger s svojimi psihološkimi tipi lirskega, epskega in dramskega človeka, se mu zdi vreden nekoliko podrobnejše obravnave le Emil Staiger, ki se je odpovedal psihološki šoli. Staiger v nasprotju s svojimi predhodniki ne obravnava več pojmov lirika, epika in dramatika, temveč le pojme: lirsko, epsko in dramsko, v čemer je velika razlika. Pri Staigerju so vse tri temeljne zvrsti kot enotne tvorbe popolnoma porušene. Vse troje namreč, lirsko, epsko in dramsko, živi v vsaki zvrsti, le da v različnem razmerju. Lirsko, epsko in dramsko so tri oblikujoče sile, ki jih določa troje različnih načinov bivanja (oziroma troje različnih stopenj zavesti in odnosov do objektivnosti). Lunding po eni strani nekoliko podcenjuje Staigerjevo poetiko. Po drugi strani pa jo imenuje revolucionarno, kar je tudi težko razumeti. Saj je natančno devetdeset let pred njo izšla peta knjiga F. T. Vischerjeve Estetike (druga izdaja 1922, 1923), ki epsko, lirsko in dramsko dojemanje sveta

prav tako pojmuje kot troje različnih stopenj osveščenosti v odnosu do sveta (epsko — naivna zavest, lirsko — zgolj emocionalno resorbiranje, dramsko — stopnjevana zavest) in prihaja skorajda do enakih zaključkov. Če človek primerja obe deli, ne more misliti drugega, kot da gre pri Staigerju za določeno, na Heideggerja in Husserla oprto modifikacijo Vischerjeve poetike, česar Lunding menda ne upošteva.

Pri Lundingu pa niso padli v nemilost teoretiki, temveč prav tako vsi vidnejši zgodovinarji posameznih vrst, ki so šli mimo njegove metodološke zamisli o proučevanju tovrstnih vprašanj.

Zgodovinski obravnava vrsti Lunding priporoča umik od presplošnih in vse preveč obsegajočih pojmov, kot so lirika, epika in dramatika. Svetuje umik na ožja izhodišča, od koder bo lažje priti do globljih in stvarnejših pogledov. Sele tako se bo odprl dostop h glavnemu problemu: k spoznavanju zunanje oblike in notranje vsebine vrsti, k ugotavljanju njunih medsebojnih razmerij in končno njunih odnosov do časovnih idejnih sprememb. Le tako bo mogoče v vrsteh odkriti nove pojave, kritično presoditi ustaljene oblike, proučiti vprašanja, koliko nekatere oblike res lahko štejejo za nositeljice čisto določenih ekspresivnih možnosti. Tu je nešteto zanemarjenih vprašanj.

Usodo vrsti Lunding sploh zelo tesno veže na družbene osnove. Ugotavlja n. pr., da sta v nemški literaturi po srednjem veku samo 16. in 18. stoletje dajali basni resnične pogoje za uspešno rast. Poleg tega je alegorični element bistvena sestavina basni. V 19. stoletju, ko je postalo dojemanje narave izrazito neposredno, se je izgubil smisel za alegorizacijo in s tem tudi za vrsti, ki so bile vezane nanjo. Nazoren je še primer nasprotja med bidermajersko zaključenimi, tektonskimi in mladonemškimi sproščenimi oblikami, kot so aktualistični roman, potopisna povest ter črtica. Na take zglede opira avtor svojo zahtevo, da se mora raziskovanje vrsti družiti s proučevanjem sloga in idej časa. Tako naj bi se prav tu spajale vse tri glavne veje literarne znanosti.

Sociološki moment je ravno ob vrsteh dobil najmočnejši poudarek. Takole misli Lunding: »Če neprestano poudarjajo, da sociološka literarna veda ne more najti stika s stilnimi in formalnimi zakonitostmi, je to slabost, pogojena le subjektivno. Vsekakor je mogoče napisati zgodovine vrsti, v katerih bi spremembe, razcepitve, posebnosti in tudi slogovne ustroje vsakokratnih oblik razlagali iz sociološko pogojenih gibal.« Nehote se spomnimo slovenskega primera, razmerja med liriko in prozo po marčni revoluciji.

Seveda pa ob časovnih značilnostih ne smemo prezreti individualnih. *Časovni in osebni slog*. Lunding ugotavlja, da je znanje o časovnih slogih izredno revno, kljub navidezni množici tovrstnih študij.

Spočetka, v prvem obdobju »idejne« literarne zgodovine, je bilo v navadi, da so oznake za literarni slog prevzemali naravnost iz upodabljajoče umetnosti. Zatem so nastale razne psihološke tipologije, v katerih so nekateri skušali najti merilo za označevanje sloga. Nazadnje je prišlo tudi do slogovnih opredeljevanj, oprtih na dozdeveno večno ritmiko svetovnih nazorov (Joël, *Wandlungen der Weltanschauung*, 1934).

Avtor se odločno upira vsem tem idealistično abstraktnim, nadčasovnim izhodiščem: »Kdor ima namen, potopiti se v tok zgodovinskega, da prisluhne neponovljivemu, nikakor ne more po Jakobovi lestvi plezati navzgor in navzdol, med časom in večnostjo. In tako te stilne kategorije ne pridejo v poštev kot osnova časovnega stilnega ustroja; razpuste se same po sebi. Smisel in vrednost imajo samo kot pomožni ali spremljajoči pojmi.« Zavrne tudi Peter-senove (*Wissenschaft von der Dichtkunst*) in Ermatingerjeve poglede (*Zeitstil und Persönlichkeit*, 1926).

Prepričan je, da bi na pravo pot peljala edinole fenomenološka, podrobna in ostro razlikujoča preiskava sloga. Sprva pa bi bilo treba šele raziskovati, koliko in kako se sploh kažejo zgodovinske vzporednosti med časovno idejnimi premiki ter spremembami v slogu. Vzporednosti niso tako otipljive, kot bi mislili. Tam, kjer v svetovnonazorskem razvoju zijajo pravi prepadi, včasih v slogu najdemo samo rahle prehode. Včasih pa se zgodi, da pridejo slogovne spremembe precej pozneje. Tako so pri Nemcih zgodnji naturalisti pisali še docela v retorično nenaturalističnem slogu. Glavna naloga bi vsekakor bila:

sistematično preiskati časovno izrazje in ugotoviti, kaj ima res časovno znamenje. Treba bi bilo tudi odkriti, koliko avtonomno delujejo slogovne težnje samih zvrsti kot takih.

Iz večnega boja s slogom časa in zvrsti izhaja osebni slog. Da ga lahko raziščemo, se moramo spustiti v težko razumljivi svet individualnega izraza. Potrebna je previdnost, kajti že dolgo so mimo pozitivistični časi, ko so se z neomejeno naivnostjo lotevali dozdevnega individualnega sloga, kot da gre za popis zunanjih osebnih podatkov. Na tem težkem področju — in zgolj na tem — daje eklektik Lunding prednost eksistencialnemu mišljenju. V zvezi s tem šteje Heideggerjevo »psihologijo samote« za uporabno.

Sicer pa eksistencialistično literarno vedo, ki se pri Nemcih kaže od 1932 naprej, odklanja in našteva vrsto njenih nevzdržnosti: idejno nezvestobo Kirkegaardu, zmedo pojmov in podobno. Heideggerjeve *Erläuterungen zu Hölderlins Dichtung* (1951) obravnava kritično in zaključuje, da piscu lahko sledi le tisti, kdor ignorira odločilne filološke in metrične kategorije. Zavrne pa tudi Heideggerjevo filozofsko nasilje nad pesniško umetnostjo, ki se kaže že v izhodiščnem načelu, da je pesnik tem bolj pesniški, čim bolj misli.

Ob zaključku spopada s to poslednjo zmoto nemške znanosti še enkrat pokaže na stezo, ki naj bi peljala iz duhovnih kriz in zmot: na zgledovanje ob starejši in trdnejši literarni vedi, posebno ob tisti, ki je ustvarjala v smeri »nove stvarnosti«. Hkrati pa kaže na zglede onstran nemških meja.

Toda moj namen ni bil, da kritično presojam njegova načela. Tudi ne, da jih propagiram. O njegovem delu je bilo vredno pisati predvsem zato, ker odpira poglede v svet, poleg tega pa proži celo vrsto vprašanj, ki bi jih tudi mi morali uvrstiti med naloge in probleme slovenske literarne zgodovine.

Boris Paternu

ZA POTRDATEV NAŠE BESEDE

Tako sedaj kaže, da se je povsod utrdilo spoznanje, da je navsezadnje tudi naša beseda nam skupna last, s katero moramo po pameti gospodariti. Precej dolgo že smo namreč hudo čudno ravnali z njo. Grdili smo jo, blatili, mrcvarili, natezali in trgali po mili volji, delali smo ji na vse načine silo in divje uživali ob njenih mukah, pa ji kvarili čar lepote in zapravljali njene bogate zaklade. Kolikokrat že je bilo oznanjeno, da je največje zlo za govorigo vsakega naroda to, če ima v svojem tisku tudi edicije, ki teden za tednom ali celo dan na dan malomarno širijo med ljudstvo slabo ali narobe napisano besedo, katero to rado sprejema, ker mu pač prihaja od strani, ki ji zaupa, kakor dober nauk, ki si ga želi. Tako nekateri zaradi brezbržnosti, ki je vselej sestra nezadostne sposobnosti ali drugih pomanjkljivosti v poklicu, delajo kulturi naroda slabe usluge. Verjetno je, da tega nekateri niti ne čutijo, kar pa potem močno dokazuje, da je treba odločno kaj storiti za odpravo pohujšanja in za zboljšanje razmer.

Pa k stvari po tem ovinku! Novi pravopis nameravajo torej tako urejevati, da bo že od začetka odprta knjiga za vse, ki imajo kaj, da bi pripisali ali črtali. Zanimanja za to bo precej, dasi se ni bati, da bi se središčilo preveč ljudi okoli njega za jezikovno delo. Morda bi s tem povezano mogli preresetati tudi neka nedognana poglavja naše slovnice, ki ji bo s časom treba nove izdaje. So namreč v njej negotovosti in dvojne možnosti, ki bi si jih radi obrnili v prid mi »slavofili« in »romantiki zadnjih dni«, saj navsezadnje je tudi slovnica slovenskega jezika — slovanskega narečja gramatika.

Po mojem bi predlaganje spornih zadev javnosti po dnevnikih in potem dolgo trajajoče prerekanje in okorno »glihanje« zanje bilo premalo ročno pri tako važnem in nujnem delu. Tak način bi tudi onemogočil pregled vsega dognanja, da sodelujoči interesi ne bi nikdar vedeli, zakaj, kako in s kakšno premočjo (če ne celo z znatno manjšino!) je bilo kaj zavrženo ali sprejeto. Kaj pa, če bi sprejeli načelo parlamentarnosti (na katero sem pomežiknil že na strani 288 prvega letnika Jis)? V sedanjih časih se vrstijo različna posvetovanja, kjer strokovnjaki z osebnim stikom in živo besedo zastopajo svoja stališča in izmenjavajo misli, kar pogosto da v kratkem času dobre izsledke in lepe uspehe. Se vam ne zdi, da bi tudi za slovnico, pravopis in besednjak